

De Waterloo Campagne

De memoires van twee officieren van het 19^e Bataljon Nationale Militie

Kapitein Rochell en zijn flankeurs ontmoeten in de avond Pruisische troepen.
Schilderij van J. Hoyneck van Papendrecht.

Het Bataljon Infanterie Nationale Militie nr. 19 was, evenals het 2^e Bataljon Infanterie van Linie, onderdeel van de 1^e Brigade van de 3^e Nederlandse Divisie. Dit bataljon vocht in de omgeving waar ook het 2^e Bataljon Infanterie actief was: zo vielen beide bataljons de laatste Franse stellingen in La Haye Sainte aan. Deze memoires geven een goed beeld van de omstandigheden waarin het 2^e Bataljon heeft gevochten en van het verdere verloop van de campagne in Frankrijk.

1. Luitenant Roorda van Eysinga
2. Kapitein Rochell

pagina 2
pagina 19

1. Luitenant Roorda van Eysinga

Dr. PHILIPPUS PIETER ROORDA VAN EYSINGA (geboren te Kuinre, 1 december 1796 – overleden te Utrecht, 14 oktober 1856) trad in dienst als fourier bij het 18^e Bataljon Infanterie Nationale Militie. Hij werd bevorderd tot 2^e Luitenant in de 2^e compagnie. Het bataljon werd op 24 maart 1815 hernummerd tot het 19^e Bataljon Infanterie Nationale Militie en werd naar de zuidelijke Nederlanden gestuurd. Daar werd het ingedeeld in de 1e Brigade van de 3e Nederlandse Divisie.

Na de Waterloo-campagne werd hij bevorderd tot 1e Luitenant en overgeplaatst naar het 20e Bataljon Infanterie Nationale Militie, gelegerd te Grave. Hij was toen 21 jaar. Beseffende dat zijn militaire carrière op een dood spoor zat, besloot hij vrijwillig naar Oost-Indië te gaan. Hij vertrok op 18 juni 1819 met het corvet "Galathea" en kwam op 8 november in Batavia aan. Op aandringen van zijn familie nam hij ontslag uit het leger en werd ambtenaar. Hij leerde al snel meerdere talen, zoals Maleisisch, Perzisch en Arabisch. Gedurende zijn carrière als ambtenaar maakte hij enkele rondreizen door o.m. Java, publiceerde hij een Maleisisch-Nederlands en Nederlands-Maleisisch woordenboek, een Javaans-Nederlands woordenboek, een boek met Javaansche poëzie en vertaalde hij de Qur'an en diverse andere Islamitische werken. Hij gaf colleges Oosterse talen voor Nederlandse ambtenaren. En ondanks zijn tijdrovende aanstelling als kapitein-adjutant bij de Schutterij van Batavia in 1825 voerde hij een briefwisseling met tien inlandse vorsten in hun eigen talen.

Tegen 1829, na vele jaren van intensieve arbeid en vele publicaties, begon zijn gezondheid op te spelen. Roorda van Eysinga keerde met zijn echtgenote en twee kinderen op 2 juni 1830 terug in Hellevoetsluis en vestigde zich in oktober in Kampen. Hij werd benoemd tot doctor aan de Hogeschool te Leiden en voorzitter van het lokale departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Tevens werd hij tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw benoemd. In 1836 volgde een leerstoel aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Oost-Indië. Intussen bleef hij meerdere vertalingen en hertalingen publiceren. In deze jaren schreef en publiceerde hij ook de reisverhalen en memoires van zijn vader, de predikant Sytze Roorda van Eysinga, en van hemzelf, een werk dat in vier delen verscheen.

Toch wilde hij en zijn gezin nog eens terugkeren naar Indië. Op 20 mei 1843 vertrokken ze alsnog vanuit Rotterdam met het schip de "Sara Lydia" en kwamen ze op 2 november aan. Na wederom een rondreis te hebben gemaakt naar diverse vorstendommen keerde hij met pensioen in december 1848 terug in Nederland met het schip de "Generaal List". Hij vestigde zich in Leiden. Daar werkte hij aan zijn "Algemeen Nederduitsch-Maleisisch Woordenboek, in de Hof-, Volks- en Loge Taal" dat in mei 1854 verscheen. De laatste jaren van zijn leven woonde hij in Utrecht, waar hij in 1856 overleed.

Het verslag van de campagne in Frankrijk door Roorda van Eysinga behelst de periode van maart tot december 1815. Het is hier verkort weergegeven: veel beschrijvingen van de steden, het landschap en de omgeving, filosofische overpeinzingen en andere zaken waarover hij in zijn verslag uitwijdt, zijn weggelaten. De schrijfwijze van de namen van personen in hoofdletters, en plaatsnamen in schuine letters, zoals in de originele publicatie, is overgenomen in dit artikel.

Philippus Pieter Roorda van Eysinga, portret uit 1833

Uit: “Verschillende Reizen en Lotgevallen van S. Roorda van Eysinga [...]; mitsgaders die van deszelfs zoon P.P. Roorda van Eysinga [...]. Uitgegeven door laatstgemelden. Tweede deel.”, 1831, Johannes van der Hey en Zoon, Amsterdam.

“[...] Het leger der *Nederlanden* moest ook tegen BONAPARTE optrekken; ons bataljon, het achttiende¹, was er onder begrepen, hetwelk mij tot groote vreugde verstrekte; ik zou dan toch het geluk hebben om ten strijde te trekken, mijn vaderland te verdedigen en mede te werken om den beroerder der aarde te helpen verjagen of te verdelgen. *Frankrijks* koning was reeds gevlugt; hij moest weder ten troon verheven worden en *Frankrijk* gelukkig gemaakt worden; groote voornemens, waartoe veel vereischt werd.

Ik begon mij zelve reeds als een persoon van belang te zien; ik dacht dat ik van nut zou zijn en wist niet, dat een tweede luitenant als eene stip in eenen grooten veldslag wordt aangemerkt: wij verlieten *Nijmegen* den 15den Maart 1815, trokken door *Grave*, eene sterke vesting, doch die zeer veel onaangenaams oplevert; enge straten, ouderwetsche gebouwen kunnen toch het oog niet strelen, en naderhand in 1818 ondervond ik, mij niet bedrogen te hebben, daar ik overtuigd werd, dat de gemelde stad een naar verblijf opleverde; wij legerden ons den eersten nacht in een dorp, waar wij wel behandeld werden, sliepen zeer gerust en vervolgden den anderen daags onzen marsch. Zoo ik mij wel herinner hadden wij den nacht te *Eindhoven* doorgebracht en gingen vervolgens naar *Vechelen*, een groot, wel bevolkt en bloeiend dorp, zetten onzen marsch den volgenden dag naar *Bergeijk* voort, en

¹ Het bataljon was in maart al hernummerd tot het 19^e Bataljon Infanterie Nationale Militie, maar daar maakt Roorda van Eysinga verder geen melding van.

kwamen weldra te *Mol*, alweer zeer goed bier gevonden wordt. Van tijd tot tijd jaagden wij in den omtrek der dorpen, waar wij eenigen tijd vertoefden, schoten wilde duiven en patrijzen, en vonden dat de landouwen van dag tot dag aangener werden, naarmate wij verder doordrongen. Van tijd tot tijd verkeerde ik met de kapiteins DE HAAN² en MENSCH³, hetwelk voor mij eene bijzondere eer was, daar deze krijgslieden zoo wel door dapperheid hadden uitgemunt, als zij door maatschappelijk deugden achting verdienden. [...] In *Spanje, Italië, Duitschland Polen en Rusland* hadden zij zich immer met roem overloden, en de zegeningen der door hen geredde ongelukkigen ontvangen. Beide hadden zich door de schitterende daden zoo onderscheiden, dat zij met het ridderteken rijkelijk billijk beloond waren, zij droegen het met eer en luister, en hij, die het hun erkentelijk geschonken had, behoefde nimmer over zijne gift te bloezen. [...]

Weldra kwamen wij in *Diest*, een niet onaardig stadje, waar veel goed bier gebrouwen wordt. Bij eenen brouwer gehuisvest zijnde, was ik in het beste logement, om het goed te kunnen hebben, Aangenaam was mijn verblijf in *Diest*; mijn huisheer en zijnde familie deden mij alle genoegens smaken, welke welopgevoede lieden eenen vreemdeling, die hen wel behandelt, aanbieden. Onaangenaam is het mij, dat door het verloren gaan van mijn dagboek ik hunne namen niet kan opteekenen; doch ik betuig hun nog hartelijk mijnen dank. In de meeste steden vertoefde ik slechts eenen dag na de vermoeyende marschen, en had dus weinig gelegenheid mij met het belangrijkste van elke plaats bekend te maken, zulks smert mij. Het is onaangenaam door dorpen, steden en landen te trekken, zonder er die kennis te kunnen opdoen, welke dezelve ons kunnen aanbieden; doch in den oorlog gaat zulks dikwerf zoo. Echter heb ik het genoeg, dat ik mij niets te verwijten heb aangaande het verwaarloozen van eenig onderzoek der plaatsen waar ik mij bevonden heb. Altoos trachtte ik in den korten tijd, dien ik ergens doorbragt, al het merkwaardige te ontdekken, dat er te vinden was; doch hoe gebrekkig zijn doorgaande de overleveringen en de aantekeningen van vroeger jaren; men gist, en het blijft dan ook veelal bij gissingen.

Van *Diest* gingen wij naar *Tirlemont*, een aardig stadje, dat eene zeer ruime markt heeft. Ik ontving een biljet bij een paar oude knorrepotten; zij behaagden mij niet, ik nam een ander biljet, en werd bijzonder wel gehuisvest bij brave burgerlieden. Gulheid en gastvrijheid waren de vrienden des huisgezins, er heerschte veel eensgezindheid. Eenigzins verhit door aanhoudende marschen en daarop gevolgde wacht, hield ik eenen dag mijne kamer en was zeer verwonderd een zeer jeugdig en blozend meisje mij te zien oppassen. Zij bragt mij eenen verfrisschenden drank, bood mij dien met belangstelling aan, dezelve had eene heilzame uitwerking, zoodat ik mij weder geheel verkwikt bevond. Of dit nu aan den drank of aan het bevallige zestienjarige meisje was toe te schrijven, laat ik den natuurkenner over. [...]

Wij moesten naar *Leuven* marcheren en kregen onder weg reeds zeer aangename gezigten. Het land begon heuvelachtig te worden, schoone korenvelden versierden het en deden den landman op eenen goeden oogst hopen. [...] Over het algemeen eet men zeer goed in *Brabant*, eene goede soep, goed vleesch, een potage, een kop sterke koffij en een glas cognac of rum behooren tot den maaltijd.

Van *Leuven* vertrokken wij naar *Brussel*, de alom bekende tweede wereldstad, ten minste aan den vasten wal van *Europa*, men noemde immers in dien tijd *Brussel* het tweede *Parijs*; dit zij genoeg om zich er een denkbeeld van te kunnen vormen. Slechts twee dagen vertoefden wij er, hadden revue voor den koning der *Nederlanden*, en werden op audiëntie bij Z.M. toegelaten. De kroonprins sprak met ons op dien waardigen en krijgshaftigen, ja broederlijken toon, welke zoo aangenaam en zoo aanmoedigend voor den officier is. [...] Wij vertrokken naar *Oisquercq* en *Fauxbourg*, waarbij een kasteel ligt, dat ons tot verblijfplaats

² Kapitein Cornelis de Haan, RMWO 4^e Klasse

³ Kapitein Cornelis Hendrik Menso, RMWO 4^e Klasse

werd aangewezen. De kapiteins DE HAAN en MENS0 waren tot mijn genoegen op hetzelfde gelogeed; de heer van het huis ontving ons minzaam, doch op dien echt wellevenden toon, welke ons immer achting afperst. Deze heer had vele liefhebberijen, waaronder eene zeer fraaijen draaibank, welke hij tot zijn eigen gebruik bezigde. De tuin rondom het kasteel was smaakvol aangelegd, achter denzelfden was een koornmolen, die door het water gedreven werd. Wij vertoefden er slechts een' dag en verlieten met tegenzin dit zoo aangename verblijf.

Van *Olisquercq* gingen wij naar *Braine le Comte* en vonden de wegen reeds vervuld met troepen, hetwelk eenen naderenden veldslag aankondigde. Te *Braine le Comte* bleven eenige kompagnieën, doch de tweede en derde vertrokken naar *Ecoissine à Laigne*, waar eenige steenzagerijen zijn, die door water gedreven worden. Er is een groot kasteel van een' kamerheer des konings; het biedt een statig gezicht aan en heeft zeer aardige priëeltjes, die over gangen gegroeid zijn, welke beneden den grond, van boven open zijn.

Wij marscheerden naar *la haute Haussière*, alwaar alles zeer naar mijn genoegen was, uitgenomen het gezelschap van een' officier, die allerlosbandigst, buitensporig en zeer plat in zijne uitdrukkingen was. Er waren drie lieve boerenmeisjes, die eene zeer goede opvoeding in een gesticht hadden genoten, iets dat in *Braband* volstrekt niet vreemd is. Zoodra wij in het huis traden, ontvingen zij ons met vriendelijkheid en beijverden zich ons wel te onthalen; hare zeden waren nog onbedorven, dit getuigde zelf de officier, van wie ik zo even sprak. Wij moesten hier verscheidene dagen vertoeven; het plan van oorlog werd ontvouwd, de legerkorpsen gevormd en de kantonnementen bepaald, om de armee tot den waarschijnlijk op handen zijnden veldslag te legeren. Ons bataljon kwam onder de derde divisie, gekommandeerd door den luitenant-generaal CHASSÉ, die reeds lang gediend en in *Spanje* veel roem verworven had. Deze divisie bestond uit twee brigaden; tot de eerste behoorden wij, die door den kolonel DITMERS⁴, met rang van generaal-majoor gekommandeerd werd. Hij was een eerwaardig man, die reeds verscheidene jaren telde, en altijd een groot ijveraar voor het huis van *Oranje* geweest was. Hij haakte naar het oogenblik om zulks te kunnen toonen.

Nadat wij afgedeeld waren naderden wij de Fransche grenzen en vatteden post te *Peronne*, een gehucht, alwaar wij zeer goed onthaald werden. Wij zetteden onze voorposten uit, die in verband met de linie stonden; wij begonnen de velddienst, en moesten de veldwachten betrekken, nachtronden doen, het land verkennen, elken verdachten persoon opbrengen, en op hen, die niet antwoordden op het aanroepen van *halt werda!* Vuren of hen gevangen nemen. Mijn eerste luitenant, een jong mensch, had in den bloei zijner jaren al de gebreken van den ouderdom. Hij waggelde waar hij ging, zijn ligchaam, uitgeteerd en uitgemergeld door zijne toomelooze wellusten, was niet bestand tegen de vermoeijenissen van eenen veldtocht. Hoofdpijn kwelde hem onophoudelijk, de minste koude maakte zoo veel indruk op hem, dat hij genoodzaakt was zijne kamer te houden. [...] Hij moest even als ik de nachtronden en patrouilles begeleiden en werd ook daartoe gekommandeerd; doch telken reize was hij ongesteld en verzocht mij dan dringend zulke voor hem te willen waarnemen. In den beginne deed ik zulks uit medelijden en omdat ik ongaarne iets weiger; doch die rondon waren hoogst onaangenaam en vermoeijend. In het duister door bosschen, struiken en ongebaande wegen, immer aan regen en wind blootgesteld te zijn, kon mij dan niet welkom wezen, wanneer zulks niet door de dienst van mij gevorderd werd. Ik sprak er met MENS0 over, die mij volkomen gelijk gaf, den eersten luitenant duchtig doorhaalde en mij verbood zijne dienst waar te nemen. Doch zulks was voor een paar reizen; want, nadat zijne edele des nachts op de voorposten gewaakt had, moest hij dadelijk zijne kamer houden, was zoo afgemat, dat hij te bed moest en ten minste acht dagen ongeschikt voor de dienst was. Doch hij verliet ons weldra, zoo als ik straks denk te melden.

⁴ Kolonel Hendrik Detmers, commandant der 1^e Brigade van de 3^e Nederlandse Divisie.

Van tijd tot tijd maakten de officieren een' toer te paard, en op een zeer goed rijpaard van mijnen huisbaas vergezelde ik hen. Wij doorkruisten het land en hielden wel eens in eene naburige herberg stil. Op een' dier togten reed ik met eenen luitenant van de grenadier-kompagnie; wij begaven ons op eenigen afstand van de overige heeren, die hunnen intrek in eene herbeg namen. Wij besloten naar een dorp te gaan, hetwelk niet ver voor ons uit lag, spoorden onze paarden en bereikten hetzelve weldra. Naauwelijks waren wij in hetzelve of men waarschuwde ons, dat de Fransche voorposten aan de andere zijde des dorps stonden en van tijd tot tijd het dorp inreden. Wij waren op onze hoede, kenden al de zijwegen en binnenpaden van het land, die wij op onze ronden naauwkeurig hadden opgenomen. Weldra zagen wij zes huzaren met lossen teugel op ons aanrennen. Wij spoorden onze paarden, maakten eene wending om de kerk, achter welke vele binnenpaden waren, die met heiningen en hooge boomen waren begroeid, en begaven ons op een dier paden, hetwelk nog verscheidene binnenwegen had, die niet ver van onze voorposten in het open veld uitliepen. De huzaren namen gelukkig een ander pad, en meenden ons aan het einde van hetzelve wel te kunnen achterhalen, doch bedrogen zich dierlijk; want op onze voorposten stuitende, waren zij genoodzaakt terug te keren. Wij waren zeer verblijd zoo wel ontkomen te zijn en waagden ons niet weder zoo roekeloos. Wij maakten rapport dat de Franschen reeds zoo nabij waren, en de waakzaamheid werd verdubbeld.

Wij namen weldra eene andere rigting met ons leger, waardoor *Sint Vaast* de kantonnementsplaats van ons bataljon werd. Dagelijks moesten wij manoeuvreren, vuren en ons gereed maken tot den strijd. Wij hadden vele uitmuntende officieren, die onder BONAPARTE lang gediend, fortuin gemaakt en titels verworven hadden. Zij spraken steeds met geestdrift over hunne veldtogten, en men noemde ons bataljon, het Fransche bataljon. Zulks wist onze brigade-kommandant en was welligt eenigzins beducht, dat onze officieren, wanneer wij ons in eene strijd zouden bevinden, tot de adelaren van hunnen vorigen meester zouden overgaan. De ondervinding heeft zulks anders bewezen. [...]

Den 13den Junij 1815 werd de generale marsch geslagen, het leger trok op en verzamelde zich op de vlakten van *Fai* en omliggende plaatsen, het weder was zeer ongunstig, en de wegen waren bijna ongangbaar door de menigvuldige regens. Tegen den avond hielden wij halt, nadat wij vooruit en weder teruggetrokken waren. MENSIO wenschte mij geluk met mijn eerste bivak. Ik bevond mij weder in eenen vreemden toestand, de omgeploegde aarde was mijn bed en eenen schoof half rijp koren mijne peluw, ik moest mij naar de omstandigheden schikken, hetwelk dan ook spoedig gelukte. MENSIO wist bij ondervinding, dat het eene voorname zaak was de maag immer goed te voorzien, en zorgde ook zoo wel hij kon, dat wij nimmer gebrek leden. Ook was hij een zorgend kapitein voor zijn volk, dat hem zeer beminde; de eerste luitenant klaagde en steende geweldig: "Is dat een hondenleven?" zeide hij, "mijn vaders varkens waren oneindig beter verzorgd, dan wij, hadden alle dagen versch stroo, en kregen goede spijzen." - Doch hier hielp geen lieve moeder, hij was zoo verwijfd en weelderig geworden, dat hij zich volstrekt niet aan het veldleven kon gewennen; doch werd door den kapitein genoodzaakt ons niet te verlaten.

Den 15den marscheerden wij naar *Nivelles*, alwaar wij in eenen boomgaard stil hielden. *Nivelles* scheen mij eene aangename plaats toe, en de inwoners waren zeer voorkomend, door ons van spijs en drank te voorzien. De voorposten raakten reeds handgemeen, waardoor wij hoop voedden, ons weldra in een gevecht te zullen begeven met BONAPARTES keurbenden, die, door hunne roemrijke daden, zich door de gehele wereld hadden bekend gemaakt. [...]

Den 16den Junij lagen wij op het bivak buiten *Nivelles*, en hoorden eenige hevige kannonades naar de kanten van *Quatre-Bras*, wij rukten voorwaarts met versnelde marschen. Ik kommandeerde de tweede sectie van het eerste peloton, de eerste luitenant het tweede peloton; eenigen tijd voorwaarts gegaan zijnde, kwam er een onderofficier van het tweede peloton mij melden, dat de eerste luitenant, welke hen kommandeerde, verdwenen was. Ik

gaf den kapitein hiervan kennis, die hierover zeer verontwaardigd was. Hij gelastte mij het tweede peloton te kommanderen; ik gaf mijn sectie aan de serjant-majoor, en nam het tweede peloton onder mijne bevelen. Ik was nijdig op mijn' eersten luitenant, doch inwendig verheugd over mijn nieuwe kommando. Ik kommandeerde nu de halve kompagnie en begreep, dat ik nog van dienst kon zijn; ik wist zeer goed, dat, als de kapitein ziek of gewond werd, ik de kompagnie zou kunnen kommanderen, dewijl er reeds verscheidene luitenants ontbraken. Van de eerste kompagnie was er een achtergebleven, van de tweede was mijn eerste luitenant verdwenen, van de derde kompagnie was de eerste luitenant bij de legerwagens, bij de vierde ontbrak een eerste luitenant, bij de vijfde een kapitein en bij de zesde was een tweede luitenant, die nog zeer jong was, zoodat geen der kompagniën een' officier missen kon. Het was eene fout, dat hierin niet beter voorzien was, hoe zouden de cadres aangevuld zijn geworden, indien wij eenen langen veldtocht gemaakt hadden; doch laat ik ook zeggen, dat het leger eerst pas was opgerigt, en dus die volmaaktheid nog niet kon hebben, die men bij oude troepen zoeken zou.

Des avonds kwamen wij op een open veld en hielden ons gereed, om niet overrompeld te worden. Onze wachten werden verdubbeld, en ik maakte den ganschen nacht patrouilles, nam des morgens een teug cognac, en daarna een stuk kommiesbrood, dat mij door den honger uitstekend smaakte. Mijn peloton verzameld zijnde, deed ik eene aanspraak aan hetzelfde, waarin ik de verdwijning van den luitenant afkeurde, doch die aan ziekelijke omstandigheden toeschreef. Ik gelastte aan allen, om mij, indien ik een' pas in het vuur terug ging, ter neder te schieten, maar zwoer ook ieder, die deinken zou, den degen door de ribben te zullen rijgen. Mijne soldaten juichten dit toe, en ik gaf hun elk een' borrel. [...]

Wij bivakkeerden buiten *Nivelles*, en waren vóór den dageraad reeds onder de wapenen. De eerste last, dien wij ontvingen, was, de geweren te laden. Eene heilige siddering beving mij, ik was verheugd, vol geestdrift, maar gevoelde het belangrijke van den last; wij marscheerden voort met den dood in de geweren. Ik was treurig, maar trotsch, ik besefte de ellende van den oorlog, maar was overtuigd, dat wij als verdedigers van een braaf volk en niet als roovers zouden overwinnen of sneuvelen. Ik had niet slecht geleefd. Even als andere menschen, waardeerde ik het leven, maar was niet bang, hetzelfde voor mijn vaderland op te offeren. Het geweten van sommige zoogenaamde helden zag ik ontwaken en hunnen moed verflaauwen.

Den 17den Junij 1815 was een zeer onaangename en ontmoedigende dag. De generaal had ons bataljon in eenen boomgaard geplaatst, alwaar wij als observatiekorps moesten blijven, er was niet voor onze levensmiddelen gezorgd, hetwelk onvergeeflijk was. Als toch een uurwerk niet opgewonden wordt, blijft het stilstaan. Als een troep geen voedsel krijgt, wordt zij zwak en moedeloos. Gelukkig, dat wij eenige uitmuntende officieren hadden, die de jonge soldaten wisten aan te vuren.

Sedert den 13den Junij hadden wij zeer weinig mondbehoeften ontvangen, zoodat ligt op te maken zij, dat wij gebrek begonnen te lijden. Er werd dan besloten, om in de nabijgelegen landhoeven het noodige te halen. Ik werd derwaarts gezonden met vijftig gewapende manschappen, om het bataljon van levensmiddelen te voorzien. Na een half uur te hebben gegaan, kwamen wij bij gemelde hoeven aan, en waren zeer bevreed op het zien van een den mensch alleronteerdst schouwspel. Eene schoone vrouw werd door eenige deserteurs verschrikkelijk mishandeld, en door een dier monsters onteerd. Dadelijk deed ik de toegangen van het huis en erf bezetten, en liet de lage soldaten gevangen nemen. Het smart mij, dat er onder de gevangenen ook Hollanders waren, tot den drossem van onze natie. Ik maakte proces-verbaal van het gebeurde, tekende het en liet het mijne onderofficieren door hunne handteekeningen bevestigen. - Het geplunderde goud en zilver ontnamen wij onze gevangenen, en gaven het de eigenaren terug. Het rundvee was meerendeels onthalsd, en lag nog zieltoegend op het erf, kisten en kasten waren

opengebroken, de huismeubelen vernield, de biervaten in den kelder de bodems ingeslagen, zoodat die bewaarplaats in eenen vijver veranderd scheen.

Wij moesten terug en namen slechts eenig vleesch en aardappelen mede, wij troostten zoo kort en goed mogelijk de ongelukkige landlieden, en betuigden hun ons leedwezen, dat wij hun geen wacht ter bescherming konden laten. Zij dankten ons duizendmaal, hunne dankbaarheid kende geene palen. Zij gaven ons eenen wagen met paarden, om de levensmiddelen naar ons bivak te voeren, en kusten onze handen. De gevangenen volgden in de achterwacht, en wij kwamen nog al spoedig in den boomgaard, alwaar ons bataljon gelegerd was, terug. De levensmiddelen werden rondgedeeld, en weldra zag men overal de vuuren rooken, rondom werd soep gekookt, en elk bereidde zich tot den maaltijd. – De soep was weldra gereed, de gamellen werden gevuld, en wij begonnen onze hongerige magen te vullen.

Eensklaps verschijnt er een adjudant van den generaal CHASSÉ, met order, om terstond met geforceerden marsch naar *Nivelles* terug te trekken. De armee was reeds geretireerd, men had ons bataljon niet kunnen vinden, en de adjudant was zeer verheugd, om ons nog bij tijds aan te treffen. De Franschen kwamen in kolonne aanmarcheren, en waren ons reeds zo nabij gekomen, dat wij hunne trommel konden horen. Indien wij sterker geweest waren, zouden wij hen van uit onze hinderlaag hebben kunnen overvallen, en mogelijk wel in wanorde gebragt hebben; doch wat kan een bataljon tegen eene gansche armee? Onze soep werd alsoo met veel tegenzin weggeworpen op het oogenblik, dat wij onzen honger dachten te stillen. Zelden had ik onaangenamer oogenblik. Met eene holle maag moeten vlugten, was zeker iets ontmoedigends. Ik pakte nog een kluijfe van het soepvleesch, en begaf mij op marsch, of liever met het bataljon op eenen overhaasten terugtocht. De Franschen zaten ons op de hielen, zoodat wij ons naar *Nivelles* spoedden. Hier trof ons weder een onaangenaam schouwspel, verscheidene verminkten van den bloedigen slag van den 16den, kropen rond, de hulp van menschevrienden inroepende. Deze was een' arm, gene een been kwijt, een derde had eenige sabelhouwen en een vierde weder andere wonden bekomen. Het was treurig onze makkers hevig te zien lijden; doch tevens aanmoedigend het heldenvuur nog in hunne naar wraak brandende oogen te zien gloren. Velen onder hen riepen uit, dat zij, indien zij herstelden, zich op de Franschen zouden wreken, die hen alleen door overmagt hadden overwonnen. Wij konden ons niet ophouden, en zetten onzen aftocht met versnelde schreden voort, het gelukte ons de achterhoede van de armee weldra bereiken, en spoedig onze plaats in de derde divisie te hernemen. Men had ons reeds voor verloren geacht, en was dus zeer verheugd het achttiende bataljon terug te zien. Het Fransche leger, stout op de behaalde voordeelen, dacht ons zeker in de pan te hakken; doch zulks was nog zeer ver af, onze kolonne hield halt, maakte front achterwaarts in batalje, en vormde alzoo eene linie, die door artillerie en cavalerie gedekt, zoo veel twijfel bij de Fransche generaals deed ontstaan, dat zij ons met vrede lieten. [...] [I]ndien de Fransche armee op den avond van den 17den Junij met kracht ware doorgedrongen, zouden wij dezelve moeilijk wederstand hebben kunnen bieden.

De geesten, welke over deze aarde waken, openen de sluizen des hemels, golvende stortregens daalden, herschiepen de graanvelden in zeeën, het land in een moeras, en vertraagden alle kriegsverrigtingen; ratelende donderslagen bulderden door het luchtruim, en de verschrikkelijke kettingbliksems zwaaiden door den dampkring, den vermetelen sterveling met den dood dreigende, die eenige bloedtooneelen durfde openen. [...] Duisternis volgde weldra en ontrolde een floers, waaronder de vijandelijkheden van den 17den Junij 1815 gestaakt werden.

Wij trokken in *Braine la Leu*, en legerden ons in de straten, doch de regens waren zoo zwaar, dat elke straat eene rivier scheen, die de soldaten, welke nog een' bos stroo hadden weten te bekomen, deed wegstreamen. De honger werd hevig, en ik besloot, niettegenstaande het ijselijk onweder, mijne manschappen voedsel te zullen verschaffen. Met

moeite bereikte ik mijn oogmerk. In een groot huis binnen gedrongen zijnde, raakten wij handgemeen met Pruissische troepen, die ons wilden beletten, om binnen te gaan. De honger is een scherp zwaard, zegt het spreekwoord. Wij ondervonden zulks, en in een oogenblik waren de Pruisen het huis uit. Een onderofficier van hen, gaf mij nog een' stomp op de borst; doch hij betaalde zulks zoo duur, dat hij weldra niet veel meer te zeggen had, maar zeer nederig, ons om genade bad. Wij hielden ons niet met hem op, en vulden onze holle magen, vervolgens begaven wij ons ter rust, en sliepen alsof er geen vijand bestond. [...]

Op den 17den Junij ondervond ik vele bijzonderheden. Die dag eindigde zijnen loop, waarin zeer veel voor het heil van *Europa* gebeurd was. Wij waren wel geretireerd, doch meer geconcentreerd dan voorheen. De regens hadden de wegen zoo doorweekt, dat de Fransche artillerie slechts langzaam kon voorwaarts gaan, en zoo als wij zien zullen, op den 18den vele moeilijkheden ondervond.

Duisternis bedekte nog het aardrijk, het vee sluimerde nog, toen wij gewekt werden, om ons geheel strijdvaardig te houden. De dageraad talmde en scheen zijnen heerlijken gloed niet aan de wereld te willen mededeelen, even alsof hij bewust was, dat de dag allerverschrikkelijkst zou zijn. De zon bleef verscholen achter digte wolken, die telkens dreigden los te barsten, om moordtooneelen voor te komen. Het gelaat der natuur was zeer treurig, en scheen reeds voorloopig rouw te dragen over de ellende, die de 18de Junij baren zou.

Ik hield mij met mijne onderofficieren bezig, om de wapens, die nat en verroest waren, in goede orde te doen brengen. Mijne soldaten waren welgemoed en in korten tijd de geweren in goeden staat. Vele randsels waren met overtollige goederen beladen. Ik overtuigde mijne manschappen, dat zulks allerhinderlijkst voor hen zijn kon, en zij ontdeden zich dan ook van die goederen, welke niet onmiddellijk tot hunne kleding behoorden. De natte goederen werden zoo goed mogelijk gedroogd, en om zes uren waren wij geheel vaardig.

De generaal DITMERS tijding bekomen hebbende, dat er in de nabijheid eenige landlieden geplunderd werden, gaf dadelijk bevel, dat onze kompagnie zich naar de plaats zou spoeden, alwaar de roofzucht van eerloze krijgslieden, schrik en ellende verspreidde. Mijne kapitein, de brave MENSÖ, kommandeerde ons, en geleidde ons naar die plaatsen, alwaar roof en plundering woedden. Onze schreden verhaastende, kwamen wij zeer spoedig de ongelukkigen te hulp snellen. Even als op den vorigen dag, zagen wij al het ijselijke, dat de ongebondenheid van zoodanige soldaten veroorzaakt, die liever op buit uitgaan, dan eenen eervollen dood onder de banieren van hunne korpsen tegemoet te treden. Ik zal het gruwelijke niet melden, dat mijne oogen aanschouwden, het zij genoeg te zeggen, dat de misdaad hier in helsche glorie praalde. Wij drongen door de plunderaars heen, doch werden met woede door hen aangevallen. Mijn kapitein, die immer zijne tegenwoordigheid van geest en mannelijke grootheid behield, had alles voorzien en berekend. Hij deed eenige scherpe schoten geven en zwaaide, met zijne reusachtige hand, de blikkerende sabel, en trof menigen ellendeling. In een oogenblik lager er eenige nietswaardige schepselen voor onze voeten, en zij, die niet gewond werden, lieten wij binden, de vluggende lieten wij achtervolgen, vele van hen werden ter nedergeschoten of gevangen. De omstreken gezuiverd hebbende, keerden wij naar *Braine la Leu* terug, maakten rapport aan den generaal, leverden de gevangenen over, en hernamen onze plaats in het bataljon.

De generaal DITMERS ontving bevel van den generaal der divisie, om *Braine la Leu* tot den laatsten man te verdedigen. Ingevolge dien last werden alle toegangen gestopt met boerenwagens, aarde, steenen, en al wat men maar krijgen kon. Elk hield zich gereed, om een' storm af te weren, en meende zijn graf in dezen *bourg* te vinden, doch het was anders besloten. Tegen negen uren kwam er een tegenbevel. Wij moesten in kolonne opbreken, maar wisten nog volstrekt niet werwaarts wij onzen marsch zouden rigten. Weldra waren wij buiten *Braine la Leu* en werden spoedig door eenige kogels gewekt, die ons van de

vijanden als eene verwelkoming werden toegezonden. De vuursteen werden nogmaals goed nagezien, de laadgaten doorgestoken en de patronen aangevuld. Vele oude soldaten bonden zakdoeken om hunne middel, en staken er hunne patronen gedeeltelijk binnen, om toch die doodelijke pillen vooral bij de hand te hebben. Ik vond zulks zeer goed en gemakkelijk, en liet mijne manschappen dit, tot verdelging bespoedigend middel, ook aanwenden.

Wij rukten voorwaarts, de brave generaal DITMERS aan ons hoofd hebbende, die weldra toonde een man te zijn, wiens onverschrokkenheid ons allen tot voorbeeld kon strekken. Er kwam een vijandelijke kogel, welke juist vlak voor zijn paard in de grond boorde, zoodat hetzelve steigerde, de ooren opstak en zich verschrikt toonde. De generaal scheen niets gemerkt te hebben, hij streefde zijn beest en behield zijnen stand. De kapiteins DE HAAN en MENSCH roepen de jonge officieren bijeen, vuurden hen aan, met aanbeveling, om de gelederen vooral goed gesloten te houden. Men zag in hen die mannen, welke de oude geschiedenissen ons als modellen opnoemen. Zij brandden van verlangen, om zich met den vijand te meten, hunne oogen fonkelden van echt heldenvuur; doch hun wijsgeerige blik gaf te kennen, dat, niettegenstaande alle dapperheid en krijgskunde, de kans van het oorlog zeer wisselvallig is. Ik begon op te merken, dat eenige officieren, die zoo hoog hadden opgegeven, aan een verval van krachten schenen te lijden. Een van hen had altoos de jonge officieren in garnizoen gekweld, en hun zijnde voormalige roemruchtige daden als voorbeelden voorgehouden. Hij had rotsen bestormd, die door batterijen gedekt waren, gansche eskadrons over hoop geworpen, sterke vestingen ingenoomen, ja verwarring onder gansche legers gebragt. Toen ik hem zulks op eenen vasten toon had hooren zeggen, had ik alles wel niet letterlijk geloofd, doch echter voorondersteld, dat hij iemand was, die zijnen man staan dorst; doch hoe bedroog ik mij, een doode geweerkogel trof zijnen jas, dien hij gerold op de borst had, hij viel neder, en wilde zich eveneens vertoonen als iemand, die bedwelmd was. De luitenant DU BOIS ging naar hem toe, bezag zijne borst en bevond noch kwetsing, nog kneuzing. Echter beweerde hij zwaar gewond te zijn, en verliet allerschandelijkst het slagveld. Ik dacht er kunnen wel meer zulke officieren zijn, en hoopte, dat de zoodanige zich maar dadelijk zouden doen kennen, opdat wij eigenlijk konden weten, op welke officieren wij werkelijk konden staat maken. Een ander officier ontdeed zich van zijne onderscheidingstekens, wierp zijne schakot, rok, epaulet, enz., weg, plaatste zich op een molenaarspaard, en liet zijne soldaten voor de hitte des vijandelijken vuurs, hij koos het hazenpad en overdekte zich met eeuwigen uitwischbare schande, desniettegenstaande ontving hij het eereteken, waarop uitgedrukt staat: *voor moed, beleid, trouw*⁵. Doch laat ik tot het verhaal van den gewichtigen dag van den 18den Junij terugkeeren, en melding maken van den veldslag, van denwelken veel voor *Europa* zou afhangen. [...]

Nadat wij *Braine la Leu* verlaten hadden, marscheerden wij naar de vlakte van *Waterloo*, die zeer geschikt voor eenen veldslag was. In kolonne rukten wij voort, en vormden weldra *quarré* met verscheidene bataljons. Ons front was tegenover *Mont St. Jean*, waarop de Franschen hunne artillerie allervoordeeligst geposteed hadden. Onze divisie bevond zich op den regtervleugel van het verbonden leger, en ondervond weldra al het vernielende van een hevig kanonvuur. De Franschen rigtten hunne stukken meesterlijk en deden ons er al het ijselijke van gevoelen. Onze artillerie, welke ook zeer goed voorzien was, beantwoordde dadelijk de eerste schoten van den vijand. Duizend metalen monden braakten elkaar het vernielend lood en ijzer toe, ons *quarré* stond onder het bereik van het vijandelijk vuur,

⁵ Naast de kapiteins De Haan en Menso werden onderscheiden tot Ridder in de Militaire Willemsorde der 4e Klasse de kapiteins Dirk Schäfer, Gerard Meijer en Gerardus Josephus Johannes Rochell. Aangezien de laatste wel aanwezig was tijdens de slag –een dagboekfragment van zijn hand is in dit document opgenomen,- is het zeer waarschijnlijk Schäfer of Meijer die hier wordt beschreven. Naast deze officieren werden onderscheiden de Adjudant-onderofficier Willem Teunissen, de Sergeants Christiaan Freijer, Cornelis van Schie en Jan Michiel Kijl, Flankeur Antonie Aarts en Fuselier Pieter Beelen.

zonder iets te kunnen uitvoeren. Met het geweer in den arm, moesten wij ons door het kanonvuur laten vernielen. De kolonel van het vierde bataljon werd door eenen kogel in zijn kommando gestuit en weggenomen. Eenige officieren ondergingen hetzelfde lot, en de rijen der soldaten werden zoo zeer geteisterd, dat ons quarré weldra een schouwspel van den verschrikkelijksten aard opleverde. Onzen stand niet mogende verlaten, bleven al de dooden en gekwetsten tusschen ons liggen, waardoor groote ontmoediging bij de troepen ontstond, waarvan velen nog nimmer vuur hadden gezien, en die nog eene vonk van menschelijk vuur in zich voelden gloren.

De generaal CHASSÉ, die van tijd tot tijd het terrein op- en afreed, om zijne maatregelen juist te kunnen nemen, ontdekten onzen ellendigen toestand, die volstrekt niets voordeeligs voor ons langer kon opleveren, en deed ons dadelijk van stand veranderen, het quarré maakte links uit de flank, marscheerde met gezwinde passen vooruit, maakte weder regts uit de flank, ging voort tot aan den grooten steenweg, en ontvouwde zich in slagorde. Nu begon de soldaat vurig te worden, eerst begroetten wij de vijand met bataljons- en daarna met pelotonsvuur. De aannaderende Fransche ruitery noodzaakte ons driemaal de kolonne van aanval te maken en terug te trekken. Telkens herstelden wij ons weder en rukten weder voorwaarts. Een gedeelte van de Engelsche artillerie moest haren stand, met overhaasting, verlaten, en ontblootte ons zeer sterk. Het vuur werd zoo hardnekkig, ijselijk, ja, razend alverterend, dat het waarachtig was, alsof hemel en aarde bezweken. De aarde daverde op hare zuilen, het gonzend lood floot en snerpte door de lucht, dat hooren en zien verging, de damp van het helsche poeder verduisterde den dampkring, zoodat het geheel een verward gezigt opleverde. De bliksem van het geschut flikkerde door de dampen en de daarop volgende donder verdoofde het gehoor. Wij vielen aan en werden aangevallen; er werd niet meer met koelen heldenmoed gevochten; neen, het was met de razernij der wanhoop, dat de gelederen op de gelederen stortten. Wraak, nijd nood voor zelfbehoud spande de geesten en krachten in, om slechts te leven in het ontzielen. Wij drongen de Franschen terug tot in eenen boomgaard. Zij vatteden aldaar post en verdedigden zich, zoo als men slechts van de edele Fransche garde kon verwachten. Het smartte mij, die brave troepen te moeten helpen vernielen. Het jammerde mij, dat zij tot zulke heillooze oogmerken dienstig waren; maar de oogenblikken waren te dierbaar en alle menschelijke gevoelens moesten zwijgen, wel te verstaan, die aandoeningen, waardoor men flauwhartig zou kunnen worden; want de ware menschelijke gevoelens waren hier, om der menschheid in het algemeen van dienst te zijn. Voet voor voet werden wij meester van den boomgaard en baanden ons eenen weg over lijken. De stervende Franschen, die nog een geweer konden aftrekken, vuurden nog op ons, ja, den adem uitblazende, brulden zij nog *vive l'empereur!* Op het oogenblik, dat wij den boomgaard gezuiverd hadden, naderden ons de Fransche kurassiers met woede. De kapitein DE HAAN nam eene trom, die op het slaveld lag, en sloeg den stormmarsch. Zijne donderende, zijne ratelende stem elektriseerde de gelederen, zijn fonkelend oog en bliksemende kling stortte vuur in onze harten. "Overwinnen of sterven!" riep hij en stortte met zijne ontvlamde manschappen in de eliten van NAPOLEON⁶. Het geveld geweer woedde toemeloos onder de trotsche ruitery. DE HAAN vocht als een leeuw. Zijne reusachtige gestalte gaf hem het voordeel, om met de ruiters te kunnen vechten. Wij werden als dol door zijn voorbeeld, en hortten en stootten en moordden en raasden onder de Franschen. De adelaar bukte voor den leeuw, en de kurassiers werden vermoord of vlugttten. MENSIO deed wonderen van dapperheid; bij de voordeelige gestalte van DE HAAN, paarde hij verschrikkelijke krachten, ieder sabelhouw van hem was verderfelijk, hij deed ruiters en paard sidderen, en streed met diegenen te voet, wier paarden gesneuveld waren, of die door hem van hunne paarden waren afgerukt. [...] De krisis van de

⁶ Deze actie is beschreven in de correspondentie van generaal Chassé, die opmerkte "het zielsgenoegen van omtrent drie honderd kurassiers voor vijftig Nederlanders te zien vlugten."

moordziekte naderde. De generaal CHASSÉ zulks bemerkende, nam zijnen hoed, zwaaide dien in de lucht, en riep: "Leve de prins van *Oranje!*" Deze kreet werd door de duizenden strijders, die onder hem dienden, herhaald. De generaal deed de geweren vellen, de kavallerie versneld aanrukken, en gaf bevel, dat der infanterie, zou storm loopen, om te overwinnen of te sterven. Nu was er geen ander middel van zelfbehoud, dan onverschrokken dapperheid. Het eigenbelang werkte van beide zijden met ontoombare woede, doch wij streden voor de heilige zaak. Onze troepen rukten verwoed voorwaarts, roepende en schreeuwende: "Leve de prins! leve de generaal!" Als een snelvlietende bergstroom was onze armée. De krijgskreten weergalmden de Franschen als eene doodelijke mare in de ooren, ja, die kreten verdoofden den donder van het geschut. Met woede, wrok en razernij stortten wij in de Fransche gelederen, wierpen hunne kolonnen omver, een ijselijk bloedbad en weergaloze slagting had plaats. De Franschen riepen: "De garde sneeft, maar geeft zich niet over!"⁷ Onze schok was te geweldig voor hen, zij begonnen te deinzen. [...] Nogmaals kwamen de Fransche kurassiers op ons instuiven. Deze laatste stuiptrekking was geweldig, er werd vermoord en geslagt, er werd geen pardon verleend. De klaagstem der stervende en verminkte helden werd door de wraakkreten verdoofd. [...] *Sauve qui peut* was de vlugtkreet onzer vijanden. Onze kavallerie en die der Pruisen zat hen verschrikkelijk achterna. De soldaten waren niet te betoemen, en tot laat in den nacht vierden zij hunne woede nog bot, en verwden het aardrijk met het bloed van hen, die gansch *Europa* in bloed en in tranen hadden doen baden. Nu steeg hier en daar het vreugdegejuich op: "Triomf! wij hebben overwonnen!" hoorde men alom. [...]

De avond van den beslissenden slag was reeds zeer ver gevorderd eer ik mijne troepen alle verzameld had. Zoodra wij *en tirailleur* waren gegaan, hadden de manschappen zich verspreid door de Franschen te achtervolgen, en hadden moeite, om elkander weder te vinden. Verscheidene braven waren aan mijne zijde gesneuveld en gewond, de overgeblevene dankte ik in naam de vaderlands voor hunne dapperheid en geestdrift. Mijn angst omtrent mijne medeofficieren wier lot mij nog onbekend was, duurde niet lang. In de hitte des strijds waren wij van elkander geraakt. Vreemde troepen hadden zich bij ons gevoegd. De laatste aanval, die wij gedaan hadden, was niet met die bedaardheid geschied, die de gelederen gesloten houden en de divisieën tegen elkander doet leunen. De kreet: "Overwinnen of sterven!" had ieder soldaat op zich zelve doen handelen. Elk had zich zelf zoeken te behouden, en het is daaraan veel toe te schrijven, dat de Franschen weken. Een zoodanige aanval had hen ontsteld. Zij waren er niet op verdacht geweest.

Weldra kwamen de officieren aan ter plaatse, alwaar de eerste en tweede compagnie zich bij den braven brigade-generaal DITMERS gevoegd hadden, en het was eene onbekende vreugde, die ik genoot, vele mijner strijdbroeders weder te vinden. Ik had ze reeds dood gewaand, en dacht, hoe zalig zal het niet zijn, als wij onze dierbare betrekkingen op den jongsten dag weder ontmoeten.

De generaal DITMERS weende van vreugde en menigeen dankte den God der vaderen. De nacht had reeds lang haar floers over het akelig, van menschenbloed rookend slagveld, gespreid, eer wij een weinig konden rusten. Ik deelde een stuk kommiesbrood met den generaal DITMERS. Hij verzocht mij er om; ik had dit stuk uit een' Franschen caisson genomen, het was mijn eenigste buit; maar op dat oogenblik beter na al het overige. De generaal heeft er mij immer dankbaar voor geweest, en zeide naderhand, dat ik er hem eenen grooten dienst door had bewezen.

⁷ Dit is een legende, die Roorda van Eysinga vermoedelijk heeft toegevoegd aan dit -nogal theatrale- verslag vanuit artistieke motieven. Naar het schijnt zou de commandant van de Garde, Cambronne, dit hebben gezegd toen hij werd bevolen zich over te geven. Later werd beweerd dat hij antwoordde met: "Merde!", dat al snel bekend werd als "le mot de Cambronne". Maar ook deze versie lijkt achterhaald nu uit ooggetuigenverslagen blijkt dat Cambronne al eerder in de slag gevangen was genomen. Cambronne heeft zelf ontkend één van beide uitspraken te hebben gedaan.

De dag van den 18den Junij was heet geweest, ik was verblijd, wat rust te kunnen nemen. Op den 19den stonden wij vroeg op, in het denkbeeld, dat de Franschen zich welligt zouden herzameld hebben, om ons nogmaals te ontrusten, of door nieuwen aanvoer van troepen weder aan te vallen; doch er waren geene Franschen te zien, dan alleen de gevangenen, gewonden en gesneuvelden. Wij lieten onze soldaten bezig blijven met het in orde brengen van wapening en kleeding, die er door het slijk zeer ongunstig uitzagen.

Zoo even heb ik een algemeen verslag van den veldslag van den 18den gedaan, thans zal ik eenige bijzonderheden mededeelen, die onuitwischbaar in mijn geheugen geprent zijn.

Een braaf soldaat van onze compagnie was zeer treurig, doch ging echter gewillig voort, hij sprak mij aan, en zeide, dat hij een voorgevoel had van gekwetst te zullen worden. Ik trachtte hem van dat ongunstig denkbeeld af te brengen, doch eer ik had geëindigd, nam een kanonskogel zijn been weg, hetwelk mij zeer speet, omdat hij een braaf en oppassend soldaat was.

Eenige Pruisen, die mij voor een Fransch officier aanzagen, namen mij gevangen en wilden mij vermoorden. Ik toonde hun mijne oranje sjerp, doch zij waren te dom om dit onderscheidingsteeken te kennen. Nu kwamen mijne soldaten toeschieten en ik was weder vrij. Vier Engelsche soldaten, die gewond waren, hadden zich in eenen kuil begeven, om elkander te verbinden; pas gezeten zijnde, kwam er een hauwitsers naast hen vallen, dezelve sprong dadelijk en deed de vier gewonden aan stukken in de lucht vliegen. Dit was het ijselijkst schouwspel dat men zich kan voorstellen, en daarom zal ik er van afstappen.

Vrouwen volgden ons met genever en vuurden de troepen aan. Eene van die heldinnen werd door midden geschoten, ander zwaar gewond, en niettegenstaande zulke ontmoedigende tafereelen bleven de overige marketentsters trouw bij hunne compagnieën. Zij waren gelijk aan TRIJN REMBRANDS⁸, die de Spanjaarden van de wallen wierp. Er was er eene bij ons bataljon, die den veldtocht in *Rusland* had bijgewoond, en zich menigmaal door het overzwemmen van rivieren het leven had gered, en in dapperheid menigen held had overtroffen⁹.

Op den 19den werd ik met de fouriers teruggezonden naar *Nivelles*, om vivres te halen; de andere officieren waren of compagnies-kommandanten of ziek geworden, zoodat er zeer weinig voor de werktoeren overbleven. Ik haastte mij naar *Nivelles*.

Eer ik verder ga, moet ik nog een staaltje van de wraak der Pruisen aanhalen. Toen zij des morgens bemerkten, dat er Fransche gekwetsten in een boerenwoning gekropen waren, om zich te verbinden of schuil te houden, staken zij die woning in brand. Ijselijk was het gekerm der ongelukkigen, om geholpen te worden. De kapiteins DE HAAN, MENSCH en de luitenant-adjutant VAN DIJK vlogen er op toe, om de ongelukkigen te redden; ladders werden gebezigd, om hen uit de in vlammen staande woning te dragen. Ik deed al wat ik kon, om van dienst te zijn; velen gelukte het ons te redden, en toen wij meenden, dat er niet meer waren, hoorden wij nog, dat er zich op de zolders ook nog eenige bevonden, niet in staat, om af te komen. Ladders werden aan alle openingen geplaatst, de vlammen namen hand over hand toe, en wij liepen gevaar door den damp te stikken, of wel onder de

⁸ Trijn Rembrandts (c. 1557 - 1638), heldin van het beleg van Alkmaar (1573) die ook wel de 'Alkmaarse Kenau' genoemd werd. Omdat haar verhaal pas in 1661 werd opgetekend bestaat er twijfel of ze echt heeft bestaan.

⁹ Dit is zeer waarschijnlijk de echtgenote van Sergeant Van Kempen. Van Kempen had haar in bescherming genomen in Rusland, toen zij samen bij de Berezina gevangen werden genomen. Haar eerste echtgenoot was gesneuveld. Van Kempen nam dienst in het Russisch-Duitse Legioen, kort daarop trouwden ze. Samen keerden ze terug naar Nederland, waar hij weer in dienst ging, nu bij het 19^e Bataljon Infanterie Nationale Militie. Zij volgde hem wederom als marketentster. De getuige bij hun huwelijk was een goede vriend en krijgsmakker van Van Kempen, te weten Jan Willem van Wetering, sergeant bij de 1^e Flankcompagnie, 4^e Bataljon Infanterie Nationale Militie. Voordat ze het gevecht in gingen gaf Van Wetering aan mevrouw Van Kempen zijn horloge en geld aan haar in bewaring, voor het geval hem wat zou overkomen. Voor het verhaal van Sergeant Van Wetering, zie het artikel "De Waterloo-campagne: uit de memoires van Jan Willem van Wetering".

nederstortende balken verpletterd te worden. Eindelijk gelukte het ons den laatsten man te redden. Kort daarop stortte het dak van het huis met donderend geweld in. [...]

Te *Nivelles* gekomen zijnde, waren de straten, huizen, hospitalen, kerken en andere gebouwen vervuld met gekwetste, zieltogende en reeds gestorven soldaten. Het afzetten van armen en beenen was zoo algemeen, dat alom het hartverterend gekerm gehoord werd. Er waren geene kundige heelmeeesters genoeg, om allen te kunnen helpen, zoodat leerlingen zulks ook al moesten verrigten. Ik kon geene levensmiddelen krijgen; de magazijnen waren verplaatst, en het akelig schouwspel der lijdende gewonden niet langer kunnende aanzien, keerde ik met mijne onderofficiers weder naar het bivak, om het bataljon op te zoeken. Hetzelve was reeds op marsch en mij ver vooruit. Mijne onderofficieren waren zeer vermoeid en wilden gaarne uitrusten. Ik liet hen in eene boerenstulp wat nuttigen, at zelf mede, doch kon niet besluiten, om het bataljon, dat op de *vivres* wachtte, onkundig te laten van het opbreken der magazijnen. Derhalve moesten wij weder op marsch en onze schreden verhaastten, doch niet voor den volgenden morgen kwamen wij bij het bataljon aan. Ik bragt mijnen kommandant de onaangename tijding, dat ik geene levensmiddelen had kunnen medebrengen, door de verplaatsing der magazijnen, en werd niet zeer vriendelijk ontvangen. Ik sliep eenige ogenblikken zeer gerust, daar ik overtuigd was mijnen pligt gedaan te hebben; doch, in plaats van eene behoorlijke rust te kunnen nemen, werd ik gewekt tot den opmarsch, stond op, rangschikte mijne peloton, en ging weldra weder voorwaarts.

Wij rigtten onzen koerts naar *Maubeuge*, en waren zeer bevreemd, geene vijanden hoegenaamd te ontmoeten. Toen wij des nachts halt hielden en ons ter rust wilden begeven, werd mij bevolen met eenige manschappen stroo te halen, hetwelk, door den afstand dien wij moesten afleggen, mij weder nieuwe vermoeijenis opleverde. Ik was echter nog blijde een' bos voor mij zelve te behouden, dat een kapitein mij wilde betwisten. Ik sliep zeer gerust, en ontwaakte door de reveille. Wij bevonden ons nu in een vreemd land; wij hadden de grenzen van ons vaderland overschreden en waren op *Frankrijks* bodem, op den grond dier natie, die, door de zamenweefselen van de fortuin, den naam van *la grande nation* bekomen had. [...]

Wij marscheerden onophoudelijk met gedwongen en versnelde marschen voort, ontvingen onze levensmiddelen niet en leden er geweldig door. De hertog VAN WELLINGTON gaf strenge bevelen, om den landman niets af te eischen. Onze bivakken werden altoos door eene keten van schildwachten omsingeld, die beletten moest, dat er niemand op strooperijen uitging. De officieren werden bedreigd met ontslag, indien er een soldaat van hunne kompagnien iets bij den boer onvreemde. Hierdoor werd onze toestand zeer benard. WELLINGTON wilde zich als een vriend en bemiddelaar van *Frankrijk* vertoonen, LODEWIJK als koning weder op de troon herstellen, en aldus een' goeden dunk van zich geven. Dit plan was verstandig en staatkundig, om naderhand zoo veel te billijken eene zware schatting op *Frankrijk* te leggen; doch wij leden er door, terwijl de Engelschen op hunne bivakken van alles voorzien waren. Wij marscheerden dag en nacht, hielden weinig halt en vermoeiden ons daardoor zoodanig, dat er vele soldaten op den grooten weg nedervielen en stierven.

Ons doel was, om spoedig in *Frankrijks* hoofdstad te zijn. Er waren reeds troepen ons vooruit, die alles voor ons weggemaaid hadden. Wij marscheerden met zoo veel spoed naar *Parijs*, dat ik niet in staat was, om het merkwaardige, dat zich, gedurende den marsch opdeed, gade te slaan. Wij gingen door *Bavre*, *Roye*, *Pont Saint Maxence* en *Senslis*, en rustten te *Blanc Menil* uit, dat gedeeltelijk verbrand was, zoodat wij weder niets te eten vonden. Mijn kapitein maakte mij echter opmerkzaam op eene toren, die vele duiven inhield. Wij begaven ons naar denzelfden, en hadden het geluk, in den schemeravond, verscheidene te vangen.

Den volgenden morgen begaven wij ons vroegtijdig naar buiten, en vonden een aardappelveld, dat niet aan onze verwachtingen beantwoordde, dewijl de aardappelen er

slechts half rijp waren; echter was het beter iets, dan niets. Wij groeven eenige aardappelen uit, keerden terug, en aten dezelve bij onze duiven.

Te *Blanc Menil* heerschte ellende en verwoesting. De bevolking was grootendeels gevlugt. Eenige gebrekkigen en grijsaards zaten op de puinhoopen hunner voormalige grootheid. De schoonste boekverzamelingen waren gedeeltelijk verbrand, en sommigen waren op het punt, om door de vlammen verteerd te worden, zoodat ik er geene gewetenszaak van gemaakt heb, eenige boekdeelen aan het vernielend vuur te ontrukken.

Van *Blanc Menil* rukten wij tot voor *Parijs*. Het vergulde dak van het *Hôtel des Invalides* schitterde luisterrijk in de verte, terwijl de bewoners van hetzelfde voorzeker door onze aannadering met verschillende aandoeningen vervuild werden. *Parijs* zou dan andermaal door de bondgenooten betrokken worden. [...]

Tot voor de barrières van *Parijs* hield het leger stil. Een gevoel van eerbied voor Frankrijks hoofdstad scheen onze bevelhebbers te vervullen. WELLINGTON en BLÜCHER kenden de geestdrift en wraak die hunne legers bezielde, en vreesden voor de heillooze gevolgen, die daaruit konden voortvloeijen, bijaldien *Parijs* een door hebzuchtige soldaten geplunderd, en de wanhoop van deszelfs inwoners tot het uiterste gebragt werd. De Franschen die aan de barrières op schildwacht stonden, grijnsden en knarsetandden, kunnende het denkbeeld niet verdragen, dat de stad van de grote natie andermaal door de barbaren van het noorden betrokken zou worden.

Wij trokken buiten *Parijs* om, en begaven ons naar het bosch van *Boulogne* (*Bois de Boulogne*), alwaar wij ons bivak opsloegen, en weldra overvloed van mondbehoeften kregen, zoodat wij het gelede neegaten.

Des namiddags na onze komst in het Bosch van *Boulogne*, kreeg ik verlof om naar *Parijs* te gaan, alwaar ik mij noodwendig eenige goederen moest aanschaffen. Ik begaf mij op weg, en kwam in de groote wereldstad aan. Velerlei gewaarwordingen bevingen mij, nieuwsgierigheid speelde eene voorname rol en een zekere trots van toch ook als overwinnaar binnen te treden, verliet mij niet. Ik kochte eenige benodigheden en ververschte mij in eene herberg, alwaar nog vele oude grenadiers van NAPOLEON zaten, die op eene zeer oproerige wijze over de bondgenooten spraken, en zoo woedend waren, dat ik het geraden achtte, om niet langer te vertoeven. Ik begaf mij weder naar mijn bivak, alwaar ik behouden aankwam.

Enige dagen later verwierf ik verlof, om voor eenigen tijd naar *Parijs* te gaan. Ik had eenige *Napoleons* en *Louis d'Or* bij mij, zoodat ik meende reeds een goed figuur in de groote stad te zullen maken. Ik had mijnen nieuwen uniform aan, mijne beste epaulet op schouder, mijne *Parijsche* laarzen glommen als een spiegel en ik dacht nog al eenige vertooning te zullen maken. Maar, ik rekende geheel mis, geen mensch in gansch *Parijs* merkte den *sous-luitenant* op, ieder liep mij voorbij, zonder mij aan te zien, ja! menig een liep ongemanierd in het gedrang tegen mij aan, hetwelk mij als zeer oneerbiedig voorkwam en mij in mijne verwachting te leur stelde. Het gewoel, gekrioel en gejoel op de straten was zoo zinverbijsterend en bedwelmend, dat men hooren noch zien kon. Honderden *fiacres* reden door elkander, de zweepslagen floten door de lucht. Zangers, zangeressen, fruitverkoopers en bievenbestellers krioelden door elkaar. Tisaneventers¹⁰, kooplieden, staatsmannen, schoenmakers, modekraamsters en raadsheren verdrongen elkander. Officieren, bedelaars, geestelijken, zakkenrolders, doctoren en kwakzalvers haastten zich om het zeerst. De een hinderde de ander, ieder had het schrikkelijk druk, en niet zelden ontstonden er geschillen, die tot dadelijkheden aanleiding gaven, waarbij men nu en dan kappers en zwartrokken zag handgemeen worden, waarbij de laatste immer de teekens van met kwasten te hebben omgegaan, wegdroegen. Soms was het gedrang zoo hevig, dat ik duizelde, en mij gelukkig achtte, in het een of ander koffijhuis te kunnen ademen. [...]

¹⁰ Verkopers van 'tisane' of kruidentheee.

Toen ik van *Parijs* naar het bivak terugkeerde, vond ik mij in mijne verwachting bedrogen. Mijn bataljon was verlegd, en niemand kon mij zeggen, werwaarts hetzelfde zijne rigting genomen had. Niet wetende, waarheen mij te begeven, ging ik naar *Parijs* terug, in de hoop, van aldaar eenige officieren van ons bataljon of divisie aan te treffen. Ik bedroog mij niet, want weldra ontmoette ik eenige kennissen, die mij berigttten, dat ons bataljon in *Montmagny* lag. Nu plaatste ik mij in eene *fiacre*, die mij spoedig te *St. Denis* bragt, van waar ik te voet mijn bataljon opzocht, altijd naar den weg van *Montmagny* vragende. Gaarne hulde doende aan de welwillendheid der Franschen, om vreemdelingen van dienst te zijn, moet ik bekennen, dat mij de wegen zoo juist uitgeduid werden, dat ik niet kon missen, te regt te komen. Tegen den avond vond ik mijn korps terug, en achtte mij zelve weldra in de eenvoudige boerenstulp veel gelukkiger, dan in het woelige, zedeloze en bedorven *Parijs*.

Van *Montmagny* marscheerden wij naar *Denil*, een naburig dorp, aan den voet van den berg van *Montmorency*, en werden op het kasteel van den generaal BRUNE gehuisvest, alwaar wij slechts een' tuinman aantroffen, die met onze verzorging belast was. Wij hadden ruime kamers, eenen fraaijen tuin met vijvers, grotten, heremitaadje, priëlen en boschaadjen, doch aten zeer sober. De tuinman verklaarde ons bij *St. JOZEF* en *MARIA*, dat hij ons niet beters kon voorzetten. Het geringe moesten wij voor lief nemen, hetwelk gemakkelijk viel, daar wij toch niets anders konden bekomen. De omstreken van het kasteel waren zeer bekoorlijk, en de landmeisjes allerbeminlijkst.

Naderhand namen wij op het kasteel van *Ville Taneuse* onzen intrek, en na kennis met mevrouw LE SAGE¹¹, bewoonster van hetzelfde, gemaakt te hebben, bevonden wij er ons vorstelijk. Niets werd gespaard, om ons het leven te veraangemen. De jagt, visscherij, wandelingen, uitstapjes naar *Parijs* en naar de omstreken, verdreven weldra de droevige denkbeelden, die het bloedbad van *Waterloo* in mij hadden levendig gehouden. [...]

Men zal mij gaarne vergeven, dat ik in *Frankrijk* niet die plaatselijke kennis verwierf, welke men bij naauwgezette reizigers aantreft. Ik was tweede luitenant bij een compagnie infanterie, van welke de eerste luitenant, uit voorzichtigheid, voor het begin van den veldslag van *Waterloo* zich verwijderd had; dus was ik immer in dienst, en daar ik door mijn gezond gestel nimmer eenig gegrond voorwendsel tot vrijstelling kon hebben, en het uit pligtgevoel niet wilde zoeken, liet ik niets onbeproefd, mijne manschappen meer en meer te oefenen; zoodat ik de goedkeuring van den braven kapitein MENSOU verwierf, en mijne soldaten meer en meer aan mij verbond. Dit was alles wat ik als officier behoefde, maar niet voldoende, om mijnen onderzoekslust te bevredigen. Het smertte mij, datgene niet te kunnen opmerken, wat welligt meer aandacht zou verdienen, dan hergeen ik over *Frankrijk* kan melden. Wijders mij voorgenomen hebbende, niets aan te teekenen, dan hetgeen ik gezien en gehoord heb, zal ik over mijne terugreis naar *Nederland* weinig bijzonders kunnen melden, daar wij in de meeste pleisterplaatsen slechts een' nacht vertoefden. [...]

Op de 30sten November 1815 moesten wij de terugreis aannemen, ten einde in *Antwerpen* garnizoen te gaan houden. Als overwinnaars die voor het vaderland gestreden hadden, zouden wij *de Nederlanden* binnen trekken, om den verdienden lof te ontvangen. Wij zouden het land onzer geboorte terug zien, en onze familiën, welke na ons reikhalsden, weder ontmoeten. Voorwaar! een driewerf gelukkig denkbeeld; het vervoerde ons allen van vreugde, en echter gevoelden velen met mij eene vreemde nederslagtigheid.

Ik was als overwinnaar in *Frankrijk*; een heerlijk land praalde voor mijn oog, een der schoonst valleijen omringde mij, doch niets mogt baten; pligt gebod en alles moest daarvoor zwijgen. [...]

11 Het dorp Villetaneuse en haar bewoonster, madame Lesage, staan beschreven in de "Dictionnaire Topographique des Environs de Paris" (2e editie onder redactie van- en uitgegeven door Charles Oudiette, Parijs 1817): "Ce village, situé à l'extrémité de la plaine de Saint Denis, est divisé en deux parties inégales, dans l'une desquelles, qui est la plus petite, se trouvent l'église paroissiale, et un château autrefois seigneurial, appartenant à madame Lesage."

Het kalfsveld klonk, maar dit maal klonk het mij akelig. De nacht spreidde nog haren valen sluijer over het besneeuwde aardrijk. De koude was voor *Frankrijk* vrij aanmerkelijk en deed meenigeen klappertanden. De boeren lichtten ons met lantaarnen toe, en bij derzelver licht zag ik menigen traan in de schoone oogen der bloeiende landmeisjes glinsteren, welke welligt de redders van hun vaderland teveel liefde hadden toegedragen.

Ik verliet met moeite de achtlingwaardige mevrouw LE SAGE en haare welwillende huisgenooten. Ik liep als iemand, die nog onzeker is, waar hij gaan wil, ten einde met natuurlijke ongedwongenheid, en zonder die overspanning des geestes te kommanderen, door welke de officier dadelijk zijnde gemoedstemming verraadt. Ik voelde mijn kalmte terugkeeren, en vond bij mijne kompagnie, welke mij met een luid hoezee ontving, weldra rust. "Geeft acht, divisie!" herstelde het evenwigt der geschokte harten. Na de geweren geschouderd te hebben, zwenkten wij regts in kolonne en marscheerden weldra af, nemende den langen wegs pas aan. De vermoeide tamboers staken weldra hunne stokken op, zoodat wij in den duisteren nacht niets dan de felle koude bespeurden. Mijn hart gloeide echter nog voor de schoone verlatene oorden. Ik groette die, met den hartelijksten groet, en hoopte mijn nog eenmaal in die zalige dreven te verlustigen.

De koude was voor den terugmarsch zoo gunstig, dat wij dagelijks met gemak zeven of acht uren aflegden, en nu eens in gehuchten, en dan weder in kleine steden of groote dorpen vernachten. In een der gehuchten, hetwelk vrij ver van den grooten weg gelegen was, moest onze kompagnie een nacht stil houden. Mogelijk zal men zich de aartsvaderlijke levenswijze der bewoners van hetzelfde voorstellen, en ik herinner mij nog duidelijk, dat ik aan den aartsvader ABRAHAM dacht, toen ik in eene eenvoudige hut van hetzelfde binnentrad. Het geringe dat men ons voorzette, smaakte zeer goed, daar de honger de spijzen sauste, en de zoogenaamde matrassen of zakken, schoon er niet zeer zindelijk uitzierende, dienden ons even goed als de donzen bedden, in de prachtigste ledekanten der vorstelijke paleizen, in welke wij soms ook vertoefden. Zulks kwam door de vermoeijenis, welke ons zoo vast deed inslapen, dat geen acht en veertig ponder ons zou hebben kunnen wekken.

De inwoners van dit gehucht waren tegen alle verwachting nog altoos van inkwartiering bevrijd gebleven, zoodat zij zeer vreemd opzagen, troepen bij zich gehuisvest te zien, en vooral vreemde benden, waarvan zij zich geen gunstig denkbeeld hadden gevormd. De voorbeeldelooze krijgstucht, bij ons in zwang, verwonderde hen alzo niet weinig, en het scheen hen te spijten, dat wij slechts een' nacht onzen intrek bij hen namen. Des morgens vertrokken wij weder, onder de heilwenschen der landlieden, welke de officieren hartelijk dankten voor de goede behandeling, hun door onze soldaten aangedaan. Ik gevoelde weder, dat er in de krijgsmansstand ook ware genoegens te smaken zijn. Ik heb al de dorpen en plaatsen niet kunnen onthouden, doch herinner mij wel dat wij te *Amiens* een' rustdag hielden, en alzo twee nachten vertoefden.

Ik had het geluk bij eenen ijverigen koningsgezinde gehuisvest te zijn, welke, zoo als hij zeide, duizend levens voor LODEWIJK XVIII veil had. [...]

Na een hartelijk afscheid, vertrok ik den volgenden morgen, en zag weinig belangrijks tot aan *Lille (Rijssel)*. *Arras* mogten wij, volgens overeenkomst, niet binnentrekken, en moesten het regts laten liggen. Sommige officieren morden hierover en vonden het onbillijk, dat men aan de bevrijders van *Frankrijk* eene vesting toesloot. Ik dacht er anders over en vermoedde, dat de bondgenooten er wijze oogmerken mede bedoeld moesten hebben. [...]

In weinige marschen waren wij *Rijssel* genaderd, doch mogten er insgelijks niet binnentrekken, zoodat wij in de naburige voorsteden, of liever dorpen, ingekwartierd werden. Ik werd bij een officier der Rijsselse schutterij gehuisvest, welke mij een braaf en eerlijk man toescheen. [...]

Des anderendaags marscheerden wij van *Rijssel* naar *Baisieu*, het eerste dorp der *Nederlanden*. Het zal niemand vreemd voorkomen, dat, toen ik de grenzen mijns vaderlands betrad, mij het hart in de boezem bonsde. Verhevene en aangename aandoeningen doorstroomden mijne ziel. Als overwinnaar trad ik het land der Batavieren en Belgen binnen, en het scheen mij toe, hunne schimmen geen oneer te hebben aangedaan. De leeuw had den adelaar verguisd, en dus vermeende ik, zonder eenige trotschheid, het hoofd moedig opwaarts te mogen beuren.

De dorpingen riepen met geestdrift, toen wij aankwamen: "*Vive le Prince d'Orange! Vivent les braves guerriers!*" En ik moet, tot mijn leedweezen bekennen, dat hun uitroep welmeenender was, dan de koude pligtplegende dankbetuigingen, die wij naderhand in de steden ontvingen. Indien ik mij een' open brief herinner, welke door *Nederland* aan het leger, vóór den beslissenden slag gezonden werd, en de sterkste bewoordingen van vertrouwen op ons behelsde, met de belofte, dat wij, indien wij overwonnen, met open armen zouden ontvangen worden, dan moet ik blozen en smart gevoelen, om zoo sterk geheugen te bezitten; doch de overtuiging van welgedaan te hebben, is voldoende; de man van eer vergenoegd zich met de eer te verdienen, en haakt niet naar eene koude lofspraak, welke even zoo ijdel, als bedriegelijk is.

Wij bereikten weldra *Doornik (Tournai)* aan de *Schelde*, en trokken er door, zonder er ons te willen ophouden. Niets vond ik walgelijker dan den genever, welke men in deze omstreken heeft, en zeker uit aardappelen of rapen vervaardigd, ten minste heb ik zelden iets zoo onsmakelijks gedronken, en toch zag ik familiën, die er des avonds vroeg reeds door bevangen waren, en de vreemdste tooneelen deden ontstaan, dewijl de nog nuchtere soldaten zich onder de bedwelmde familiën begaven, en pantomimes deden geboren worden welke de kieschheid verbiedt te schetsen.

Wij bereikten weldra *Brussel*, en gingen over *Mechelen* naar *Antwerpen*, zonder iets merkwaardigs te ontmoeten [...]. Het was te *Mechelen* dat ik mijn huisheer kost moest betalen, welken ik in een half etmaal genuttigd had. Dit was reeds een begin der vaderlandsliefde en dankerkentenis aan de redders der *Nederlanden*.

In *Antwerpen* moesten wij garnizoen houden, en kwamen er den 15den December 1815, des middags aan. Ik kreeg een biljet op *La Place de Meir*, de grootste der stad, en dacht een aangenaam verblijf in een der grootste huizen te zullen hebben, doch vind mij weldra in mijne verwachting zeer te leur gesteld. Zoodra de poort van het paleis, dat ik moest binnentreden, geopend werd, stond er een laffe windmaker voor mij, welke mij den weg naar mijne kamer wees, en op eenen droogen toon zeide: "*Voilà votre chambre.*" Ik was niet weinig verwonderd, een bevelschrift van den huisheer voor den schoorsteen, onder *NAPOLEONS'* beeltenis, te vinden, hoe zich een officier in zijn huis moest gedragen, dat dezelve, des avonds, om tien uren niet binnen zijnde, de deur zou gesloten vinden, en dat alle moeite om dezelve geopend te krijgen, vruchteloos zou zijn. Mijne uniform aangetrokken hebbende, nam ik het bevelschrift en schreef er onder: "*De schrijver van dit bovenstaande, vervoege zich onmiddellijk bij mij.*" Ik gaf het voorts mijnen bediende, om het den huisheer te doen geworden, welke mij liet zeggen, te dringende bezigheden te hebben, om bij mij te komen. Ik liet een' korporaal en twee man halen, en tusschen dezelve verscheen weldra de verwatene heer des huizes. Hij wilde eerst spreken; doch ik kwam hem voor, en zeide hem, dat hij onwaardig was een' officier bij zich te huisvesten, dat het een geluk voor hem was, geen ruwen gast te hebben gekregen, en dat ik de eer had, op staande voet, zijn huis te verlaten. Hij maakte zijne verontschuldigungen en verzocht mij, hem de eer aan te doen, het middagmaal met hem te willen houden. Ik gaf hem te kennen, dat hij die eer niet zou genieten, groette hem en ging in een logement mijn intrek nemen. Na verloop van drie dagen werden wij in de citadel gekazerneerd, en bevonden er ons zeer goed. Rondom de wallen waren de wandelingen zeer aardig. Wij verbleven een jaar te *Antwerpen* [...]."

2. Kapitein Rochell

Portretfoto van G.J.J. Rochell, uit: P.H.K. van Schendel, "De Militaire Willemsorde", uitgeverij J.M. Roldanus Cz. Edam, 1893

GERARD JOSEPH JOHANNES ROCHELL, RMWO 4^e klasse (geboren 26 juli 1791, - overleden te Keulen, 9 juni 1871) was zoon van een kolonel. Hij nam deel aan de campagne in 1815 in de rang van kapitein; vanwege zijn verdienste in de slag bij Waterloo werd hij onderscheiden met de Militaire Willemsorde. Daarna volgde een voorspoedige militaire carrière: op 16 augustus 1829 werd hij als majoor aangesteld bij de 13e Afdeling Infanterie. Hij nam deel aan de Tiendaagse Veldtocht en het Beleg van Antwerpen bij de 10e Afdeling Infanterie; daarbij werd hij krijgsgevangen genomen, waarna hij verbleef in St. Omer. Op voordracht van Generaal Chassé werd hij benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw.

Hij werd in 1840 overgeplaatst naar de 9e Afdeling Infanterie; als luitenant-kolonel werd hij aangesteld als commandant van het 2e Bataljon Jagers te Breda. In januari 1841 echter werd hij alweer aangesteld als commandant van de 8^e Afdeling Infanterie. In 1843 werd hij bevorderd tot kolonel. In december 1847 wordt hij benoemd tot commandeur in de Orde van de Eikenkroon.

Op zijn verzoek werd hij op 19 februari 1853 eervol uit dienst ontslagen met de rang van generaal-majoor en een pensioen van 1.800 gulden per jaar. Hij vestigde zich in Amsterdam. Vanwege gezondheidsproblemen verbleef hij in 1871 in Keulen, waar hij overleed, bijna 80 jaar oud.

In zijn dagboek heeft Rochell een levendige beschrijving gegeven van de aanval van de Brigade Detmers in de slag bij Waterloo. Opmerkelijk is dat hij beschrijft hoe het 19^e Bataljon Infanterie Nationale Militie naarmate ze verder oprukt haar onderling verband verliest en de compagnieën uiteen vallen in kleinere groepjes soldaten die zich al vechtend een weg door de Franse linies heen banen. De beschrijving van het verloop van de aanval komt grotendeels overeen met die van Luitenant Roorda van Eysinga.

Fragment uit het dagboek van G.J.J. Rochell:

“Het zal nu omstreeks 7 uur des avonds geweest zijn, met afwisselend geluk was gestreden, de kans was nog hagchelijk, de maarschalk Ney rukt met 4 bat[alj]ons der oude garde aan! Daar komt een Engelsche aide camp voor Lord Wellington aan onzen brigade com[mandan]t de order brengen om met de drie eerste bat[alj]ons der brigade voorwaarts te rukken, hetgeen terstond ten uitvoer wordt gebracht.

Een oogenblik daarna, komt onze divisiegeneraal, de dappere Chassé, bij ons, hij ziet, dat Ney op ons aanrukt met de oude garde en stelt zich aan het hoofd der 3 andere bat[aljo]ns; waartoe ook het onze behoorde. Met een luid vreugde gejuich en onder een daverend hoerah! wordt hij ontvangen, hij trekt zijne sabel en onder het slaan der stormmarsch rukten wij vooruit en hebben aldra onze 3 voorste bat[alj]ons ingehaald. In hetzelfde oogenblik echter geraakte een eng(els)e divisie, die naast ons stond aan het wankelen, eene brigade Brunswijkers even eens, dit bracht eenige verwarring in onze colonne te weeg, men drong zich op elkander, met geene mogelijkheid konde men aan het gedrang weerstand bieden, daar er op zoo een klein plekje grond zooveel volk vereenigd was, zoodat onze toestand nog hagchelijker werd. Het gedonder van het geschut, het klein geweervuur, de onderscheidene commando's die men hoorde, het teruggaan der gekwetsten, dit alles vermeerderde de verwarring.

Maar even spoedig herstelde de colonne zich weder en met vernieuwden moed rukten men weder voort. Onder dat voortrukken geraakte het bat[alj]on verder uiteen en heeft zich niet weder herzameld; hier en ginds zag men eenige weinigen bij elkanderen, maar ik had evenwel het geluk, dat mijne comp[agn]ie getrouw bij mij bleef en steeds volgde. Zoo zag ik onzen bat[alj]ons com[man]d[an]t de Majoor Boelaard, die mij toeriep, waarheen, mijnheer! Hebbende niemand bij zich dan de 1e Luit[enan]t adj[udan]t van Dijk. Maar daar was links van mij een boomgaard; waar een hevig vuur onderhouden werd en in plaats van hem te antwoorden, ijelde ik met mijne flankeurs daarheen. Ook hieruit werd de vijand al spoedig verdreven, zoodat wij er niet lang in bleven, maar onder een aanhoudend tirailleeren onzen weg voortzetteden. Wij kwamen nu in eene groote vlakte en dirigeerden ons naar de hoogten, de meeste moed bezielde ons allen en ik deed mijn best om mijne flankeurs in dien geest te houden, want de vermoeyenis was groot en de weg doorweekt nog van den regen, onbeschrijfelijk slecht. Links van mij kwam de Kapitein Menso van ons bat[alj]on een oogenblik bij mij, doch was alleen, had niemand bij zich, kort daarop zag ik ook de kapitein de Haan, die hoogstens nog twee man bij zich had, zoodat ik recht trotsch was, dat daarentegen mijne lieden zoo getrouw bij mij waren gebleven!

Wij rukten nu onafgebroken ongelooflijk snel vooruit, niettegenstaande de weg hoe langer hoe slechter werd en men nu eens op beploegd land, dan op straatweg, nu op eene hoogte en dan in de laagte was. Zeer velen mijner flankeurs bleven hunne schoenen in het slijk zitten en volgden mij toch barrevoets. Ja ik zelfs zoude mijne laarzen er in hebben laten zitten, indien ik niet gelukkig zeer sterke souspieds aan had gehad. Een oogenblik meende ik gekwetst te zijn, door dien ik een stoot aan de knie kreeg, hetwelk waarschijnlijk door een matten kogel veroorzaakt werd, maar de pijn ging spoedig over. Het was niet dan met de uiterste inspanning en het levendig besef van eer en plicht, dat wij gestadig voorwaarts rukten; meer dan eens was ik op het punt de musette die ik droeg, weg te werpen, zoo groot steeg onze vermoeyenis! Waardoor ik naderhand groot ongerief zoude gehad hebben. Mijn oudste luitenant (Dubois) bleef in het slijk zitten en moest door hulp van twee flankeurs er uit geholpen worden; naderhand viel hetzelfde mijn andere luitenant (de jonge von Quadt) te beurt en werd door een pruisischen majoor eruit geholpen! Alzoo voortrukkende, daar nadert ons eene menigte Pruisische tirailleurs en daar wij de jassen aanhadden en zoo ver vooruit waren, zoo stonden zij in twijfel of wij niet Franschen waren!

Spoedig deden wij ons als Nederlanders kennen en toonden onze sjerpen en nu volgde een toneel, hetwelk zoolang ik leef, niet uit mijn geheugen gewischt zal worden. Met de meeste vreugde verwelkomden zij ons, onbekend drukte men zich de hand, de zege is aan ons! klonk uit aller mond. Die nog wat te drinken had, deelde zijn kameraad mede, vele Pruisen kwamen naar mij toe en reikten mij hunne borrelflesch, zoo ook aan mijne flankeurs, hetgeen ons bovenmate verkwikte, daar wij in lange niets te drinken hadden gehad. Het geheel was een treffend, niet te beschrijven tooneel, waarvan de herdenking, na zoo vele jaren ons hart nog trillen doet. Aldus vereenigd, zettenden wij nu onze overwinnende marsch voort. Daar kwam nu de l[uitenan]t Adj[udan]t van Dijk bij mij, doch was geheel alleen, wat later ook de l[uitanan]t Schouten van ons bat[alj]on, die nog een sergeant en een of twee flankeurs bij zich had, beide waren mede zeer afgemat, en verzochten mij gestadig, om toch halt te maken, waaraan ik evenwel zeer gelukkig geen gehoor aan gaf, zoodat zij niet meer voort kunnende, ten laatste ook achter bleven, naderhand heb ik mij dikwijls gelukkig gerekend alle bijomstandigheden, in aanmerking nemende, van niet aan hun verlangen toegeven, maar tot het laatste toe volgehouden te hebben. Ik ben dus hoogst tevreden, alzoo gehandeld te hebben.

Wij bleven dus voortgaan en vervolgden den vijand tot omstreeks 10 uren des avonds; overal vonden wij den weg bezaaid met dooden, gekwetsten, verlaten wagens, fourgons, caissons, enz. Eindelijk werd er achter ons geroepen: Nederlanders, halt! waarop wij terugkeerden en ons formeerden aan het hoofd onzer brigade, waar wij ook den generaal Constant de Rebecque, onzen waardigen kolonel Detmers en vele andere personen van den staf vonden. Onze brigade com[man]d[an]t had de goedheid mij deszelfs tevredenheid over het gehouden gedrag mijner comp[agn]ie te kennen te geven. Zie daar mijne handelingen op den altoos gedenkwaardigen 18 Juni 1815."

"De Waterloo campagne – de memoires van twee officieren van het 19^e Bataljon Nationale Militie".
Dit is een uitgave van de vereniging "2^e Bataillon Grenadier Compagnie", www.grenadiercompagnie.nl
Marc Geerdink-Schaftenaar, Julianadorp, 2015